

УДК 811.161.2'271:811.161.1

АКТИВНИЙ І ПАСИВНИЙ СЛОВНИКОВИЙ ЗАПАС ТА ЙОГО РОЛЬ У СУЧАСНІЙ МОВНІЙ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Володимир Труб

*Інститут української мови НАНУ,
Вул. Грушевського 4, Київ, 01001, Україна
trub44@ukr.net*

У статті розглянуто поняття активного і пасивного словникового запасу мовця, врахування яких має важливе значення для оцінювання рівня активного володіння як іноземною, так і рідною мовою. Повноцінне володіння мовою передбачає, що в активному словниковому запасі мовця має одночасно співіснувати кілька лексиконів, кожний з яких містить адекватні (кодифіковані) мовні одиниці відповідного мовного регістру – літературної форми, розмовно-побутової мови, професійного чи молодіжного жаргону і т. ін. До неадекватних (некодифікованих) мовних одиниць належать елементи просторіччя, яке в ситуації українсько-російської двомовності переважно представлене українсько-російським суржиком, а також одиниці обценної лексики. Зроблено висновок, що для повноцінної мовної компетенції українських мовців необхідно від самого раннього дитинства поповнювати їхній активний мовний запас адекватними мовними одиницями.

Ключові слова: активний словниковий запас, пасивний словниковий запас, літературна форма мови, розмовно-побутова мова, професійний жаргон, молодіжний жаргон, просторіччя, суржик, обценна лексика.

Об'єктом аналізу, проробленого в даній роботі, є поняття активного і пасивного словникового запасу. Як відомо, врахування цих параметрів є важливим для оцінки того, як певна особа володіє тією чи іншою мовою. Зокрема, предметом нашого аналізу є різноманітні типи мовних одиниць, які утворюють активні та пасивні мовні запаси різних мовців і відтак визначають типи їхньої мовної компетенції.

Найчастіше ці поняття вживають для оцінювання ступеня володіння певною іноземною мовою. Так, відповідаючи на питання відповідної анкетної рубрики, ми пишемо: “розмовляю вільно” або “читаю і перекладаю”, тобто “розумію”. Справді, вільно володіти мовою важче, це зазвичай вимагає від нас активної розмовної практики, більш інтенсивних освітніх зусиль, ніж це потрібно просто для розуміння іноземної мови.

Механізм пасивного володіння, тобто розуміння іноземної мови часто виявляє себе у наступному. Коли особа зустрічає певне слово в іноземному тексті чи почує його у чиемусь мовленні, вона констатує тотожність цієї мовної одиниці з тією, яка зберігається у її пасивній, довгостроковій (не оперативній) пам'яті. Ця констатація спричиняється до того, що відповідне слово разом з його значенням активізується у поточній свідомості цієї особи і вона його пригадає, а відтак і розуміє (звичайно, якщо ця мовна одиниця була взагалі особі відома). Але вжити це слово самостійно, так би мовити “без підказки” (тобто з тексту, який сприймається, або з іноземного мовлення), суб'єкт не може, бо через відсутність цієї одиниці в його активному словниковому запасі він виявляється нездатним до його “автоматичного” вживання, до вільного правильного мовлення, коли ми спокійно, впевнено розмовляємо, не “спотикаючись” через відшукування потрібного слова.

Схожі явища можна спостерігати у випадках, коли мовець недостатньою мірою володіє своєю першою чи рідною мовою, коли в його активному словниковому запасі бракує необхідної кількості мовних одиниць, що належать до літературної форми його рідної мови. Така мовна поведінка є характерною для носіїв просторіччя, які, хоч і не переривають своє мовлення, але замість адекватних літературних відповідників вживають різноманітні неправильні, не кодифіковані мовні одиниці. Наприклад, носії російського просторіччя, яке формується в умовах одномовної ситуації, замість правильних мовних одиниць вживають некодифіковані чи застарілі елементи, які так чи інакше формуються з суто російського мовного матеріалу [1]: *теперича* замість *теперь*, *вчерась* замість *вчера*, *надобно* замість *надо*, *нешто* замість *разве*, *евонный* замість *его*, *ейный* замість *её* і т. ін..

А в двомовній ситуації, яка впродовж 350 років складалася в Україні, українське просторіччя формувалося під впливом різного рівня одnobічних інтерферентних явищ, серед яких провідна роль належить суржику. Українсько-російський суржик виявляє себе частими випадками, коли мовець замість нормативних літературних форм на позначення певних реалій вживає ненормативні гібридні утворення, джерелом яких є домінуюча російська [2]. Суржик має давню історію, яскраво відображену у творах класиків української літератури. Згадати хоча б колоритну постать Возного з “Наталки-Полтавки” І.П. Котляревського: **“Удобная оказія предстала зділати о собі предложеніє на самоті... Желая із медових уст твоїх слишати умилительное названіє, сообразное моему чувству... Изложенні в отвітних речах твоїх резони суть для любові ничтожні... Письменство не есть преткновение ілі поміха ко вступленію в законний брак...”**.

Але яким би кумедним не виглядало мовлення Возного, слід визнати, що він є людиною суттєво освіченішою, ніж Наталка, яка говорить простою українською мовою. Безперечно, Возний, для якого українська мова є рідною, першою, вживає багато спотворених гібридних лексем, джерелом яких є тогочасна російська мова, через яку він здобув свою освіту і свій фах. Звичайно, такі мовні одиниці не можуть мати в українській мові кодифікованого статусу. Але водночас було б помилкою вважати, що словниковий запас Возного є обмеженим. Адже саме поняття обмеженого словникового запасу того чи іншого мовця є доречним тоді, коли у мові об’єктивно існує потужний достатній лексичний фонд. Натомість в той час, більше як 200 років тому, в українській мові ще не існувало активно вживаної достатньої кількості кодифікованих лексичних одиниць, які б забезпечували її повноцінне функціонування у всіх життєво важливих сферах.

Подальше нагромадження гібридних форм в українській мові було пов’язане з необхідністю тісної взаємодії збагаченої верстви тодішнього українського суспільства з чиновництвом, тодішньою правничою системою, зі здійсненням численних торговельних оборудок – взаємодії з середовищем, саме функціонування якого було неможливим без використання російської мови. Ці мовні явища яскраво зафіксовані, зокрема, у драматургії Карпенка-Карого, Старицького та ін.: **“...За вивод подамо встречний иск... Уголовна палата одмінить рішення – ми виграємо діло... Непредвіденніє расходи – на ваш кошт...Краще смерть, ніж така потеря”**. Звичайно, всі ці терміни та словосполучення так само не є кодифікованими в українській мові. Але ж і кодифікованих українських мовних одиниць юридичної сфери тоді практично не було – адже вся правнича система в Україні в той час функціонувала через російську мову. Зовсім іншу, протилежну ситуацію маємо в наш час, коли сучасна молодь здобуває вищу

освіту, зокрема і юридичну, користуючись усталеною кодифікованою професійною субмовою літературної форми української мови.

На жаль, буйним цвітом розквітнув суржик і в наш час [2]. Відмінною рисою суржиків є частотне вживання таких некодифікованих форм замість нормативних українських номінацій, які належать до елементів загальноновживаної лексики: *Це таке добре вино, що конопля оддыхає; Ти що, странна? Він не согласився; Нехай покушає! Він плохо себе чувствує, а там зовсім немає врачів; Не обращайтесь внимания! Погода знову спортилась, нельотна; Піду в магазин, подивлюсь, яке у них є дитяче питаніє. Суржик – це сплошне іздевательство над українською мовою.*

Явище суржиків, так само як і просторіччя, засвідчує недостатнє, неадекватне володіння активною формою української мови. Вживання форм на зразок *оддыхає, странна, согласився, чувствує, сплошне іздевательство* тощо зовсім не означає, що носієві суржиків невідомі адекватні українські відповідники *відпочиває, дивна, погодився, відчуває, суцільне знущання* і т.ін. Якщо він почує ці слова у чіємусь мовленні або зустріне їх у тексті, то чудово зрозуміє їхнє значення. Проблема полягає в тому, що через брак належного культурно-освітнього рівня ці лексеми не актуалізовані, не активізовані у його повсякденному лексиконі, перебуваючи у його пасивній пам'яті. Саме ця сумна обставина й спричиняється до відсутності автоматизму вживання адекватних кодифікованих форм у його мовленні чи текстотворенні. Він виявляється нездатним при потребі активізувати їх самостійно, без “підказки”, тобто без зовнішнього втручання – почутого правильного мовлення або сприймання кодифікованого тексту.

На жаль, суржик виявляє себе не лише на суто побутовому рівні, але й у текстах, промовах більш високого стибу. Йдеться про численні випадки, коли на тлі цілком адекватного використання загальноновживаної лексики мовці вживають некодифіковані відповідники на позначення понять, дотичних до політичних, економічних, мистецьких та інших аспектів життя держави. Аналіз текстової продукції наших друкованих ЗМІ, радіо- та телефіру, виступів народних депутатів також змушує констатувати численні мовні помилки, серед яких найчастотнішими є:

– повсякчасне суржикове вираження аналітичної форми найвищого ступеня прикметника за допомогою засобу його утворення в російській мові – слова *самый*. Натомість універсальним засобом утворення найвищого ступеня в українській мові є засіб синтетичний: *Янукович хотів відтермінувати рішення про Тимошенко до самої останньої (треба – найостаннішої) секунди; Це саме страшне (треба: найстрашніше); Саме головне (треба: найголовніше), що влада за цим стежить.*

– дуже поширеним інтерферентним явищем є неадекватне калькування – буквальный переклад російських композитивних слів чи словосполучень. Справа в тому, що явище калькування завжди виявляє себе як мінімум у двокомпонентній структурі – адже недоречність вживання правильного, адекватного українського відповідника певної російської одиниці може бути виявлена лише в разі його “сусідства”, сполучення з іншим компонентом. В цьому плані “чемпіонський титул” має словосполучення **прийти участь*, вживане замість правильного *брати участь*.

Не так давно тоді ще віце-спікер нашого Парламенту Андрій Парубій, проводячи чергове засідання Верховної ради, аналізував запропоновані народними депутатами поправки до різних законів. Він довго і терпляче опитував авторів поправок, чи наполягають вони на їхньому застосуванні. При цьому кожного разу питав, чи *настоює* автор на поправці. Врешті-решт у залі хтось не витримав і підказав, що треба

вживати дієслово не *настоювати*, а *наполягати*. Парубій одразу ж відреагував на це зауваження і почав вживати це дієслово. Але його вистачило не більше як на три питання, після чого він знову почав питати, чи *настоює* черговий автор на своїй поправці. Цей приклад наочно засвідчує, як буває непросто перейти від неправильного вживання до правильного – як важко замінити в активному словниковому запасі неадекватний некодифікований елемент адекватним кодифікованим і перейти до автоматичного його вживання.

Як відомо, один з важливих принципів функціонування природної мови полягає в одночасному співіснуванні в ній різних стилів (регістрів), тобто передбачає здатність мовця варіювати різні її реєстри залежно від типу спілкування, його обставин і насамперед від характеру його адресата. Як справедливо зазначає Л.П.Крисін [1], вільне володіння різновидами мови, зокрема книжною та розмовною, є нормальним, природним явищем. І наводить у зв'язку з цим вислів відомого французького мовознавця Ж.Вандрієса: “Людина, яка говорить так, як пише, справляє враження ненормальної”[3].

Отже, повноцінне володіння мовою обов'язково передбачає, що в активному словниковому запасі мовця мають одночасно співіснувати кілька лексиконів, в яких одне й те саме поняття може позначатися по-різному. І, на відміну від щойно розглянутого випадку, кожне з цих позначень є, так би мовити, доречним, кодифікованим. Таким чином, можна говорити про міжстильову (міжрегістрову) синонімію.

Диференціація стилів насамперед пов'язана з різним усвідомленням соціальних ролей мовця і слухача. У переважній більшості функціональних різновидів літературної форми мови передбачено, що мовець в жодному разі не повинен вважати свою соціальну роль вищою за соціальний статус співрозмовника чи адресата тексту (особливо якщо цей адресат є незнайомим мовцеві). Ця настанова ввічливості – вияв поваги до реального чи потенційного адресата має обов'язкове вербальне вираження впродовж всього мовленнєвого чи текстового повідомлення і виявляє себе у вживанні відповідно підібраних лексичних одиниць та виразів

Натомість розмовно-побутовий стиль – це реєстр мовлення, яке адресоване людям, що них мовець вважає близькими до себе незалежно від їхнього віку чи професії, яких він вважає “рівними” собі і тому почуває себе з ними вільно і розкуто.

Різноманітні професійні жаргони природно розглядати як розмовно-побутові варіанти субмов, які розмежовуються в рамках науково-технічного функціонального стилю літературної форми мови – наприклад субмов математики, електроніки, атомної фізики, кібернетики, медицини і т.ін. Таким чином, професійні жаргони – це мовні підсистеми, якими користуються представники тієї чи іншої професійної галузі за розкутих обставин, обговорюючи проблеми та ситуації, пов'язані з їхньою професійною діяльністю.

Те саме значною мірою стосується і молодіжного жаргону, з тією різницею, що в цьому випадку “контингент” адресатів суттєво ширшає і може включати багатьох людей від 14 до ...30, що них мовець кваліфікує як своїх (приблизних) однолітків і відтак зараховує до свого кола – середовища, з яким мовець сам себе ототожнює, в якому він почувається вільно, дає “волю” своїй душі і якому притаманне усвідомлення своєї “вишості”, привілейованості в порівнянні з іншими віковими категоріями.

Звичайно, зміна реєстру зовсім не означає повної зміни мови. Адже різні реєстри співіснують в рамках тієї самої мови, утворюючи різні її підсистеми/ Диференціація

стилів виникає за рахунок того, що в текстах різних стилів по-різному позначаються лише певні значення, варіюються лише деякі лексичні пласти. В різностильових текстах по-різному позначаються лише деякі поняття на тлі вживання переважної більшості лексем даної мови, які є **спільними** для всіх стилів. Отже, диференціація стилів виникає насамперед через те, що різні регістри передбачають зміну позначення **різних** пластів лексики. Наприклад, основою професійного жаргону є вживання “знижених” елементів, які слугують альтернативними (розмовними) позначеннями спеціальних термінів та понять, на яких базується відповідна вузько-професійна науково-технічна галузь. Натомість в молодіжному жаргоні, як це переконливо засвідчують дані словника [4], об’єктом альтернативного позначення з багатющою синонімією стають широкі пласти нейтральної лексики, співвіднесені насамперед з такими поняттями, як алкоголізм, секс, наркоманія, гроші, злочинний світ, розумові здібності, рівень психічного здоров’я, позитивна чи негативна оцінка тощо.

Іменник *дисертація* є цілком вживаним як у звичайному та загально-науковому дискурсі, так і в його „підвищеному” суто книжному варіанті. Натомість словосполучення *дисертаційне дослідження* є доречним лише в книжній формі – наприклад, у відгуку опонента чи висновку Спеціалізованої Вченої ради. А от скорочена форма *дисер*, яка співвідноситься з тим самим референтом, може вживатися лише в жаргонному мовленні.

В якості жаргонно-професійного відповідника терміна *системний адміністратор (бази даних)* функціонує цілісно оформлене скорочення *сисадмін*. А елементу функціональної субмови програмування *меню (програмного забезпечення)* відповідає професійно-жаргонна форма *менюшка*. Як бачимо, в даному випадку суфікс *-к*, змінюючи середній рід твірного іменника на жіночий, одночасно зумовлює і зниження регістру, до якого належить похідна форма. Ці приклади демонструють досить прості, достатньо „прозорі” види співвідношень між твірними формами загальноновживаних чи „професійних” лексичних одиниць та їхніми похідними регістровими відповідниками. Багато похідних відповідників пов’язані з оперуванням запозиченими термінами.

Якщо значення англійського терміна можна адекватно перекласти не як окрему дефініцію, а через українське слово чи просте словосполучення, то цей український відповідник нормально функціонує, якщо позначуване ним поняття і раніше активно використовувалося у науково-технічному функціональному стилі даної галузевої субмови. В таких випадках на базі іноземного терміна часто формуються жаргонні відповідники нейтральної української одиниці. Так, в комп’ютерній галузі термін *програмне забезпечення* співвідноситься з жаргонним *софт* (скорочення від англ. *software*), *встановлювати контакт* – з жаргонним *коннектитися* (з англ. *to connect*). Аналогічним чином про зупинку в роботі програми на жаргоні говорять, що *програма стопиться* (від англ. *to stop*), а замість літературного виразу *замінити один файл іншим* вживають жаргонне дієслово *оверрайтити* (з англ. *overwrite* – ‘записати поверх чогось’). Жаргонним відповідником термінологічного усталеного словосполучення *серійний номер* є *сіріал номер* (порівн. англ. *serial number*), а про вибір чогось наздогад (навмання) говорять як про *вибір рендомним чином* (з англ. *random*). *Зламати програмне забезпечення* в жаргоні позначається як *крекнути* (порівн. англ. *crack* ‘зламати’).

Незрівнянно непрозорішими є співвідношення між загальноновживаними чи термінологічними лексичними одиницями та їхніми похідними відповідниками з

молодіжного жаргону. Порівн., наприклад, вираз *чесати Клаву* – 'набирати щось на клавіатурі комп'ютера' і *Аська* – 'програма АСQ'. В першому випадку обігрується фонетична схожість слова *клавіатура* з жіночим іменем *Клава* (з урахуванням того, що обидва іменники – жіночого роду), а швидке натискання кнопок, розташованих в різних місцях клавіатури, викликає дивну асоціацію з розчісуванням жіночого волосся. В другому випадку похідна форма зумовлена звуковою асоціацією фонетичної транскрипції терміна *АСQ* [ай-сі-к'ю] з жіночим іменем *Аська*.

В цьому контексті слід особливо наголосити на принциповій різниці між жаргоном як сленговим утворенням та просторіччям, просто-розмовною мовою, зокрема і суржиковою. Як ми бачили, основою, джерелом просторіччя, яке, власне, і відрізняє його від інших підсистем, є слова **неправильного** слововжитку, які віддзеркалюють недостатній освітньо-культурний рівень носіїв просторіччя. Натомість жаргонні чи сленгові лексичні одиниці – це результат своєрідної "творчості" мовців, які цілком володіють їхніми нейтральними чи літературними відповідниками. В цих одиницях, штучно створених в рамках певної вузької групи, закладена думка, елементи гри, творчого пошуку, дія аналогії, метафори, метонімії і т.ін. І якою б непередбачливою, вигадливою не була б вмотивованість похідної одиниці з відповідною їй твірною, для користувачів того чи іншого вузького сленгового реєстру ця вмотивованість завжди є очевидною, зрозумілою.

Як було зазначено, кожне вживання елемента професійного чи молодіжного жаргону є синкретичним засобом вираження значень двох типів – денотативного значення, що вказує на певний об'єкт, особу чи типову ситуацію, і значення, яке відбиває специфіку даного мовного реєстру – вид взаємовідносин між мовцем і слухачем, те, як саме вибудовує мовець характер своїх стосунків з адресатом впродовж даного мовленнєвого акту.

Так, професійні жаргонні вислови *дисер*, *менюшка*, *сисадмін* вказують на чиюсь написану чи не написану дисертацію, меню програмного забезпечення, системного адміністратора і одночасно відбивають узагальнене значення на зразок: 'ми говоримо з тобою, не дотримуючись правил відповідної фахової функціональної субмови – адже ми і так добре розуміємо один одного, бо обидва належимо до того самого вузького професійного кола'.

Аналогічним чином вислови на зразок *Аська*, *чесати Клаву*, *пепсіколка*, *підколотити косяк*, *офігеніє*, вказуючи відповідно на програму АСQ, набирання на клавіатурі комп'ютера, дівчину-тінейджера, згортання сигарети з марихуаною чи велике подивування чимось, одночасно містять значення на кшталт 'ми говоримо з тобою як свої люди, без зайвої ввічливості – в ній немає потреби, оскільки і так чудово розуміємо і поважаємо один одного – адже належимо до спільного "високообраного" кола – молоді'.

Разом з тим слід наголосити, що існують і такі жаргонні елементи, які не мають жодного денотативного значення і відбивають **лише** специфіку обраного мовцем мовного реєстру. Зокрема, в молодіжному жаргоні таку обмежену функцію виконують лексеми на зразок *коротше* та *тіпа*: *А знаєш, у мене на Либідській, коротше, є подружка; Коротше, познайомтесь; Там були, коротше, одні пепсіколки і не було кого кадрити*. Цей елемент, який є надзвичайно частотним у молодіжному мовленні, практично ніколи не вживається у значенні 'коротше кажучи', а просто слугує маркером, що повсякчас підтверджує незмінність того реєстру спілкування, в якому розмова точилася раніше. Таку саму роль виконує і іменник *тіпа*, який в цій

функції завжди вживається тільки в родовому відмінку однини: *Ти, що, хочеш його купити? – Ну mina так...; А вона каже mina: Давай закадримо цього лоха...*

В рамках обговорюваної теми важко обійти актуальну і болючу проблему, пов'язану з обценною лексикою, яку доводиться чути повсякчас і за різних обставин, як в місті, так і на селі, і, що особливо прикро, все частіше не лише від чоловіків... Регістри молодіжного, кримінального, професійного жаргонів, розмовно-побутове мовлення можуть в різній мірі містити вкраплення ненормативної лексики. Але що більше той чи інший регістр віддаляється від офіційного, тим більшою стає ймовірність її вживання. В багатьох випадках вона стає невід'ємним елементом розмовно-побутового мовлення. На жаль, маємо визнати, що кількість мовців, активний словниковий запас яких насичений нецензурними елементами, зростає.

Різні фахівці, зокрема психологи, твердять, що ці слова містять у собі високий потенціал негативної енергії, яка дуже негативно впливає на нормальну людську психіку.

Можна вирізнути принаймні дві головні причини вживання обценних елементів:

1) народження дитини в сім'ї, в якій вона чує такі слова з перших днів свого життя;

2) поступове призвичаєння до ненормативної лексики в міру подорослішання. В цьому випадку можна говорити про те, що в свідомості людини накопичується якийсь ненормальне зрушення. У нормальній культурної людини є почуття огиди до подібної лексики, відчуття бар'єру, якого вона не може собі дозволити перейти. Їй однаково неприємно чути такі слова, не кажучи вже про те, щоб їх вимовляти. І саме існування цього бар'єру захищає її від негативного впливу цієї лексики. Декому доводиться переходити через цей бар'єр, щоб стати "своїм" у середовищі, з яким він себе ототожнює, або принаймні видати себе за "свого". Якщо ж мовець не може втриматися від брудних лайливих слів, хоча добре знає, що суспільство накладає на них табу, то це свідчить про певний хворобливий зсув у його свідомості: він отримує задоволення від порушення загальноприйнятних норм хоча б у мові, від відсутності відрази до таких висловів, від того, що сам стає поширювачем негативної енергії...

Особливо неприємно чути таке від жінок. Іноді можна пожалкувати, що відійшла у далеке минуле така поважна суспільна інституція як Інститут шляхетних дівчат, де серед шляхетних манер само собою прищеплювали і гидування подібною лексикою. На пам'яті ще є часи, коли в присутності жінок чоловіки утримувалися від її вживання. Старші люди пам'ятають як біля 50 років тому демонструвався фільм "Голова" ("Председатель"), присвячений відбудові села після жакіть війни. Роль голови грав відомий актор Михайло Уль'янов. Одна з центральних сцен фільму – це збори колгоспників, де в момент найвищого напруження голова з пристрасстю каже: "Бабы, заткните уши!". Що він починає говорити глядачі, звичайно, не чують, але показано, як від цих слів раптово здійсмається догори зграя гайвороння. А зараз подібні етикетні правила часто вважають зайвими.

Загалом можна виділити як мінімум чотири семантичних типи подібних вживань:

1) неконтрольований малоусвідомлений вигук, який є "репортажем" про синхронну даному вигуку емоцію обурення, гніву, розчарування, подивування тощо. Звичайно, такі емоції можуть бути у кожного, але спосіб їхнього виявлення залежить

від культурно-освітнього рівня людини. В інших випадках деякі обценні слова вживаються як засіб вираження негативної оцінки того, про що мовець повідомляє;

2) вживання нечисленної кількості ненормативних лексем у їхніх прямих значеннях, які вказують на повію, статеві органи, інтимні стосунки тощо;

3) широке вживання ненормативних лексем у їхніх непрямих значеннях. Річ у тому, що ця нечисленна лексика є однак надзвичайно продуктивним твірним засобом для позначення найрізноманітніших об'єктів, осіб, дій, ситуацій та їхньої оцінки мовцем;

4) вживання деяких ненормативних виразів, які, на відміну від попередніх трьох випадків, не мають жодної денотативної функції, а слугують лише засобом фіксації (підтвердження) збереження найнижчого реєстру спілкування, обраного мовцем. В цьому разі вони (так само як і елементи *коротше*, *тіна* у молодіжному жаргоні) виконують суто стильову функцію.

Зрозуміло, що один і той самий “мовленнєвий потік” може містити в собі обценні вживання, які належать до різних, а то й до всіх чотирьох перелічених типів.

Комунікативні обставини вживання ненормативної лексики теж можуть бути дуже різними:

1) вияв агресії, який супроводжується або не супроводжується агресивними діями проти співрозмовника або співрозмовників;

2) розмова, яка засвідчує агресивність до третьої особи чи осіб, що не беруть участь у комунікації;

3) однобічне вживання нецензурної лексики у дружній розмові з особою, яка є соціально нижчою за мовця (наприклад, начальника з підлеглим). В цьому випадку користування лайливою лексикою стає засобом вияву особливої “довіри” мовця до адресата;

4) двостороннє вживання ненормативних виразів у дружній розмові двох чи кількох соціально рівних співрозмовників (як одностатевих, так і різностатевих), для яких найвищий вияв близькості і порозуміння розкривається у можливості “дати собі волю” у мовному хуліганстві – відчувати чи не наркотичну насолоду хоча б у мові порушити “табу”, що його накладає соціум.

Якщо вже існують більш-менш ефективні медико-психологічні методики позбавлення від алкоголізму, тютюнопаління, наркоманії, ігроманії, то ще, здається немає методики, яка б допомогала очищенню активного словникового запасу від брудної лексики.

Отже, якщо варіювання різних мовних реєстрів залежно від типу спілкування є природним явищем, яке вказує на повноцінність мовної компетенції особи, то перехід на вживання ненормативної лексики свідчить, на жаль, про протилежне.

Розглянутий матеріал переконливо підводить до висновку, що для подолання негативних явищ у мовній компетенції українських мовців необхідно повсякчас і неухильно дбати про те, щоб від самого раннього дитинства їхній активний мовний запас поповнювався переважно адекватними мовними одиницями.

1. Крысин Л.П. Социолнгвистические аспекты изучения современного русского языка. – М. : Наука, 1989.
2. Труб В.М. Явище “суржику” як форма просторіччя в ситуації двомовності // Мовознавство. – 2000. – N1. – С. 47–58.
3. Vendryès J. Le langage. – Paris, 1923. – 326 p.
4. Ставицька Л.О. Короткий словник жаргонної мови // Критика – К. : 2003. – 336 с.

ACTIVE AND PASSIVE VOCABULARY AND ITS ROLE IN THE CONTEMPORARY LANGUAGE SITUATION IN UKRAINE

Volodymyr Trub

*Institute of Ukrainian of the National Academy of Science of Ukraine
vul. Hrushevskoho 4, Kyiv, 01001, Ukraine
trub44@ukr.net*

The article deals with the concept of active or passive vocabulary of the speaker. It is asserted that this concept clearly reflects the level of active knowing of a foreign language as well as of speaker's native language. As it is well known, fluent speaking prompts the speaker to have much more language practice than it is necessary only for understanding verbal information.

The level of knowing a language depends on the type of lexical elements (adequate or non adequate) which dominate in speaker's vocabulary. The main number of adequate lexical elements belongs to different variants of the literary form of language as well as to other subsystems of the literary form which usage is determined by a particular nature of communicative situation – the spoken language or professional slang as well as young people's slang etc.

Thus, valuable knowledge of a language has to provide simultaneous coexistence of several lexicons in speaker's active vocabulary and in each lexicon the same concept must be adequately indicated in different ways. Each element of professional or young people's slang represents a syncretic means for expressing meanings of two types: meaning that points out some object or a person or typical situation as well as a meaning that reflects the specificity of language register of communication.

The non-adequate elements of active vocabulary relate to lexical units of the popular language. The author emphasizes the cardinal difference between the spoken language and different slangs on the one hand and popular language on the other hand. In the situation of Ukrainian-Russian bilingualism, the units of popular language are mainly presented as numerous elements of the so-called Ukrainian-Russian "surzyk" (the hybrid forms derived from Russian designations of this or that object).

The wide usage of non-adequate elements does not mean at all that the adequate lexical equivalents are unknown to speaker. If he should hear these equivalents in someone's speech or meet them in the text, he would understand their meaning perfectly well. The problem consists in the lack of speaker's appropriate cultural and educational level. This grievous factor results in the fact that the adequate lexical units are not actualized in his everyday lexicon being located only in his passive memory. That is the reason why he is unable to use these regular forms in his speech or text formation automatically.

Another type of non-adequate elements relates to the forms of obscene language. The author distinguishes different semantic functions of the four-letter words as well as different circumstances provoking their usage.

The article brings to the point that the main effective method to overcome the negative phenomena in the language competence of Ukrainian speakers consists in enlarging their active adequate vocabulary since the early childhood.

Key words: active vocabulary, passive vocabulary, literary form of language, spoken language, professional slang, young people's slang, popular language, surzyk, obscene lexicon.

Стаття надійшла до редколегії 14 вересня 2016 року
Прийнята до друку 5 жовтня 2016 року